

ELS NOMS MALLORQUINS DE LA PINYA CLOSA

Cosme AGUILÓ
Santanyí (Mallorca)

A Joan Veny

PREÀMBUL

A les Balears, o més concretament a Mallorca, hi ha diversos conceptes que presenten un notable diatopisme. La variació geogràfica és alta en els noms dels penitents de Setmana Santa,¹ en els de l'herba que encatifa el betlem, en els de les ones que rompen en alta mar, en els de la lleguminosa *Pisum sativum*,² en els de les trampes de ferro per a la caça,³ en els dels llardons, en els de l'ocell *Muscicapa striata*,⁴ etc.

El fruit de la *Pinus halepensis*, quan encara és verd i té forma cònica, abans d'obrir les escates i deixar volar les llavors, mostra també un grau elevat de diversitat en els noms que es reparteixen pel centre i el llevant de l'illa.

ARBRES I FRUITS

A més d'aquest pi tan comú, a Mallorca es troben exemplars dispersos de *Pinus pinea*, l'anomenat *pi ver*, que, aïllat o formant petits grups, es distribueix de manera tan esparsa com irregular pel territori. De totes dues espècies, el fruit s'anomena *pinya* i en algunes poblacions també *copinya*, per homonimització formal.⁵ A Llorito, les *pinyes* són les del pi d'Alep i les *copinyes* les del pi ver, ja siguin obertes o tancades. A Maria, del pi ver en diuen *pinjera* i les

1. AGUILÓ, C.: *Els penitents de Setmana Santa a les illes Balears*, «Randa», 38, Miscel·lània Josep M. Llompart, IV (Barcelona, 1996), p. 99-109.

2. AGUILÓ, C.: *Els noms baleàrics de Pisum sativum i l'etimologia de estrigassó*, a «Festes de sant Agustí de Felanitx» (Felanitx, 2000), sense paginar.

3. AGUILÓ, C.: *Els noms mallorquins del garbellat, a Els tords, aucells d'hivern*, «Quaderns de natura», 12, Govern de les Illes Balears, Conselleria de Medi Ambient (Palma, 2002), p. 18-19.

4. AGUILÓ, C. / MESTRE, A.: *Atlas ornitològic de les illes Balears*, Universitat de les illes Balears. En curs d'elaboració.

5. VENY, J.: *Cap a una tipologia de l'etimologia popular, a Professor Francisco Marsá. Jornadas de Filología* (Universitat de Barcelona, 1990), p. 137-152.

pinyes són només el fruit d'aquesta espècie, ja que les del pi comú es diuen *xoies* (< de *xaia?*, femenització de *xai*) si estan obertes. A Algaida, Santa Margalida i Sineu són copinyes només les badades, sense indicació d'espècie, segons diuen alguns informants. A Búger conviuen *pinya* i *copinya*, usats indistintament. El *DCVB* també registra *copinya* a Manacor, Petra i Sant Llorenç, però, probablement, en els nuclis urbans que tenen bon contacte amb el litoral, el mot *copinya* segueix exclusivament adherit al referent d'origen, sense fer cap concessió al desplaçament semàntic. A Campos, un informant diu *copinyó*, i no *pinjó*, al nom de la llavor, però és possible que el fet no sigui general en aquesta població.

Sembla que a nombroses viles del Raiguer i de la Muntanya no es coneix cap denominació específica, semblant a les que campen per la resta de l'illa, per referir-se al fruit immadur del pi i se'n diu senzillament *pinya copa*. El *DCVB*, en l'accepció 12 de l'entrada *cóp*, dóna cobri a aquest adjectiu del món agrari, definit així: «Replegat i compacte, per acostament mutu de les parts exteriors (Mall.). *Col copa, figa copa, ametla copa*». Tenc constància del seu ús al costat de *pinya* a Alcúdia, Escorca, Caimari, Deià, Biniamar, Valldemossa, Alaró, Lloseta, Puigpunyent, sa Vileta, Son Sardina, Consell, Sencelles, Costitx i Son Ferriol.

VARIACIÓ LÈXICA

És bàsicament en el centre de l'illa i a la part oriental on trobam les denominacions que són objecte d'atenció en aquesta nota, basades totes en noms d'animals domèstics de l'activitat ramadera dels mallorquins. Vegem-les detalladament.

Bou [bɔw]

El *DCVB* la registra a Mallorca, sense explicitar-ne les localitats i assenjala que els al·lots l'empren per a jugar-ne a la baldufa. He recollit el mot a sa Colònia de Sant Pere, Artà, Son Servera, Sant Llorenç, Son Carrió, Manacor, Portocristo, Son Macià, Felanitx, Cas Concos, s'Horta i Calonge, pobles que formen una àrea lleuantina ben compacta. Reapareix en el terme de Palma a s'Aranjassa, es Pil·larí i ses Cadenes. Un tercer illot muntanyenc es troba a Bunyola i Orient.

Mè, menet [mɛ], [me'nət]

Forma pel centre una àrea compacta que arriba a la badia d'Alcúdia, ja que *mè* és la unitat característica de Santa Margalida, Llubí, Maria, Ariany, Sineu, Petra, Vilafranca, Porreres, Montuïri, Pina, Algaida, Randa i Biniali. Ressorgeix a Biniamar. Esporàdicament és usada a Muro i Sant Joan, però no és la paraula que aquestes localitats senten com a pròpia. A Muro, Ariany i Montuïri, de vegades apareix el diminutiu *menet*.

Mena ['menə]

Feminització de *mè*, la qual té plena vitalitat a Sant Joan. Ja hem observat que *mè* també hi és present, però de forma secundària. El *DCVB* l'assenjala a Petra, d'on potser ja ha desaparegut.

Mencomè [meŋko'mɛ]

És la unitat predominant a Muro, al costat de les secundàries *mè* i *menet*. No té entrada al *DCVB*. Tot i que no és fàcil intentar una aproximació etimològica, la relació amb *mè* sembla evident.

Be [be]

Absent del *DCVB*, amb aquesta accepció. Té molta vitalitat a s'Alqueria Blanca, Santanyí, es Llombards i ses Salines, poblacions que desconeixen *be* en el sentit ramader. Reapareix a Llorito, i a Consell conviu amb *pinia copa*.

Xot [ʃot]

Recollit a Campos, Llucmajor i Santa Eugènia com a forma única. Amb aquesta accepció, no disposa d'entrada al *DCVB*.

Boc [bok]

Denominació característica de Capdepera, absent del *DCVB*.

Hem vist, doncs, que tals unitats lèxiques són preses de noms del bestiar boví (*bou*), oví (*mè / menet, mena, be, xot* i tal vegada *mencomè*) i cabrum (*boc*). D'aquestes observacions sorgeix una pregunta obligada: per quin motiu, el fruit immadur d'un arbre basa les seves múltiples denominacions en unitats lingüístiques que designen caps de bestiar? Som de parer d'anar a cercar la resposta en activitats lúdiques infantils i en figures rústegues del betlem de creació casolana.

ACTIVITATS LÚDIQUES

Una de les utilitats de la pinya closa que recorden els informants és que es feia servir de baldufa. Ho han dit a Bunyola, Santa Eugènia, Vilafranca i Petra, lloc on s'usa la variant *baldrufa*. A Biniali, Algaida i Santanyí es feia servir de *burrot*, 'mena de baldufa amb la punta de fusta que es feia ballar a tocs de llendera'.

A s'Aranjassa, en feien animals, posant-los cames i coa. També en feien a Montuïri. A Algaida i Ariany les obertes simulaven ovelles i les tancades mens ('xais'). A Santa Maria en feien mens, sense donar-los nom. A Sineu i a Campos, posaven cames a les obertes i colls de filferro i en feien guardes d'indiots. A Vilafranca feien corrals de pedretes (macs) amb barraques a dins, per aixoplugar els mens. A Sant Jordi les empraven per armar guardes d'ovelles, xots i anyells, que també encorralaven. Com a les antigues possessions, senyaven els caps de bestiar, llevant a les pinyes una, dues, tres... escates. Feien mamar els petits, senyats d'idèntica manera, a les mares respectives. Les guardes de bous s'improvisaven amb albergínies dotades de cames i coa.

UTILITAT RELIGIOSA

A moltes poblacions, com Ariany, Consell, Montuïri, Petra, Orient, es posaven pinyes closes al betlem en representació d'animals, o simplement per adornar-lo, com a Muro i Llucmajor. A ses Cadenes, a més, els pintaven. A Sant Joan les emblanquinaven i les dotaven de cames fetes amb tatxes. A Llubí els posaven cames i els pintaven de blanc. A Maria s'hi posaven les xoies.

UN CAS ANECDÒTIC DE POLISÈMIA

A Maria, es conta que la sogra d'un festejador que era pastor va dir a la filla que digués al promès que per a Pasqua dugués un mè a la casa i així ho va fer l'alota. El Dijous Sant el prenentent va anar a veure la noia. Abans s'havia posat un mè de pi, fermat amb una corda, dins la butxaca. Quan va veure la futura sogra, li donà dient aquesta glosa: Jo vos duc mè i cordeta / per fer es favor complit. / Si deis que el voleu anit, / valtequit,⁶ madò Margeta.

CONCLUSIONS

Aquesta petita recerca, feta a través de fonts orals, permet fer les consideracions següents, a manera de conclusions:

1. A Mallorca central i oriental, la pinya immadura ha generat a nombroses poblacions una riquesa lèxica no detectada amb prou abast pel major dels reculls lexicogràfics (*DCVB*).

2. Una recerca més intensa, que cobreixi el territori mallorquí al cent per cent, pot proporcionar encara noves sorpreses, ja que el recull no és geogràficament exhaustiu. Possiblement la resta de l'arxipèlag és estèril en aquest camp.

3. Totes les unitats lingüístiques detectades es troben vinculades formalment als noms dels animals de la ramaderia mallorquina.

4. Les informacions orals permeten descobrir sense gaires marges d'error que la naixença de tals noms parteix d'activitats lúdiques infantils i d'un ús ornamental casolà vinculat a les festes nadalenques.

5. La unitat *mencomè*, característica de la vila de Muro i escàpola a les interpretacions etimològiques, queda en reserva, juntament amb la *xoia*, per a filòlegs més abrinats. Tindrà alguna cosa a veure, em pregunt, amb *manco* (pel fet que en estat natural no té extremitats) o, potser, amb *mec*, en el sentit de 'sense llana' (d'on *mec* > femení *meca* > masculí **meco*; i així, **mecomè* 'xai sense llana' > *mencomè*, per dilació de la nasal [?]). Qui més hi sap, que disculpi aquesta gosadia.

6. Forma col·loquial de vet-lo aquí.

